

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЮРИДИЧНИЙ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан юридичного факультету

Т.О. Коломоєць

(підпис)

(ініціали та прізвище)

2021р.

ПОРІВНЯЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(назва освітнього ступеня)

очної (денної) форми здобуття освіти

спеціальності 081 Право
(шифр, назва спеціальності)

освітньо-професійна програма Право
(назва)

Укладач: Верлос Наталя Володимирівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного та трудового права

Обговорено та ухвалено на засіданні кафедри конституційного та трудового права

Протокол №1 від "26" серпня 2021 р.
Завідувач кафедри конституційного та трудового права

(підпис) С.В.Омельянчик
(ініціали, прізвище)

Ухвалено науково-методичною радою юридичного факультету

Протокол № 1 від "7" вересня 2021 р.
Голова науково-методичної ради юридичного факультету

(підпис) І.В.Єна
(ініціали, прізвище)

Погоджено з навчально-методичним відділом

(підпис) О.В.Микишина
(ініціали, прізвище)

2021 рік

1. Опис навчальної дисципліни

1	2	3	
Галузь знань, спеціальність, освітня програма рівень вищої освіти	Нормативні показники для планування і розподілу дисципліни на змістові модулі	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) форма здобуття освіти	
Галузь знань 08 Право	Загальна кількість кредитів – 4	Вибіркова	
	Кількість кредитів на 8-й семестр - 4	Цикл дисциплін вільного вибору студента в межах спеціальності	
Спеціальність 081 Право	Загальна кількість годин –120	Семестр:	
	Кількість годин на 8-й семестр – 120 годин	8 -й	-
Освітньо-професійна програма Право	Загальна кількість змістових модулів - 6	Лекції	
		12 год.	-
	Змістовних модулів на 8-й семестр - 6	Практичні заняття	
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Загальна кількість поточних контрольних заходів - 12	24 год.	-
		Самостійна робота	
	84 год.	-	
	Кількість поточних контрольних заходів за 8-й семестр – 12	Вид підсумкового семестрового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення навчальної дисципліни «Порівняльне конституційне право» полягає у формуванні цілісної системи знань та уявлень про основні поняття, якими оперує наука конституційного права, розкрити положення теоретичного вчення про конституцію та показати особливості конституційного процесу в Україні та зарубіжних країнах, сформулювати комплексну систему знань про демократичні засади організації та здійснення державної влади та місцевого самоврядування, взаємовідносини публічної влади з громадянським суспільством, дати аналіз базових конституційно-правових інститутів у вітчизняній та зарубіжній практиці державотворення.

Вивчення дисципліни «Порівняльне конституційне право», сприятиме розвитку загальнопрофесійної культури будь-якого юриста і є досить важливим для практичної реалізації отриманих теоретичних знань. По-перше, для тих студентів, що готуються до дипломатичної та іншої роботи, пов'язаної із зарубіжними країнами, а по-друге, у зв'язку з потребою порівняльно-правового аналізу вітчизняних та зарубіжних інститутів конституційного права з метою врахування позитивного досвіду країн з розвиненою демократією та впровадження позитивних здобутків у вітчизняну практику державотворення на шляху до побудови України як демократичної, незалежної, соціальної, правової держави.

Одночасно навчальна дисципліна має і велике пізнавальне значення, оскільки отримані знання сприятимуть формуванню демократичних поглядів, сучасної правосвідомості громадян нашої держави. Адже багато конституційно-правових інститутів, які запроваджено сьогодні в Україні, спочатку виникли у конституційному праві зарубіжних країн (конституції, парламентаризм, розподіл влади) і розуміння їх генезису, сучасних перспектив розвитку – крок до вирішення актуальних питань державотворення в Україні.

Сучасний стан державотворення в Україні, яка обрала вектор зовнішньополітичного розвитку, спрямований на євроінтеграцію, вимагає від майбутнього юриста наявності з одного боку загальних, інформаційно-світоглядних компетентностей, з іншого боку, спеціальних фахових компетентностей, що орієнтовані чи базуються на порівняльно-правовому матеріалі і передбачають знання та аналіз конституційно-правового законодавства в тому числі й зарубіжних країн. Саме тому вивчення порівняльного конституційного права повинно забезпечити студентам належний рівень професійних знань, які можуть бути реалізовані у практиці державотворення нашої країни.

В Україні традиційно фаховий юрист розглядається як освічена людина з широким світоглядом, наявністю ґрунтовних енциклопедичних знань, практичних навичок для розв'язання складних проблем, що виникають в процесі професійної діяльності. Особливо актуально це в умовах стрімкої глобалізації світової спільноти, коли знань національного права вже недостатньо для того, щоб стати сучасним юристом.

Наука порівняльного конституційного права є частиною загальної науки конституційного права. Вивчення особливостей розвитку конституційного права зарубіжних країн, здійснення порівняльного аналізу національних особливостей

форми держави, взаємовідносин держави і суспільства, організації і функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування надає змогу не тільки розширити кругозір студентів-правників, а й усвідомити роль держави та особи у світі.

Інтерактивний формат курсу спонукатиме до дебатів, полеміки, аргументованого відстоювання власної точки зору, орієнтований на розвиток критично важливих для фахівця в галузі права.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Порівняльне конституційне право» є:

- Здатність здійснювати порівняльно-правовий аналіз конституційно-правових процесів і явищ, розуміти проблемні аспекти їх реалізації і демонструвати власне бачення шляхів їх розв’язання.
- Здатність проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел конституційного права (Конституцій та інших конституційно-правових актів зарубіжних країн, монографій, наукових статей тощо).
- Здатність давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.
- Здатність пояснювати характер певних вітчизняних та зарубіжних конституційно-правових подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.
- Здатність виявляти знання і розуміння основних сучасних конституційно-правових доктрин, цінностей та конституційних принципів функціонування національної правової системи у порівнянні із зарубіжними.
- Здатність демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів конституційного права і норм фундаментальних галузей права.
- Здатність пояснювати природу та зміст основних конституційно-правових правових явищ і процесів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен набути таких результатів навчання (знання, уміння тощо) та компетентностей:

Заплановані робочою програмою результати навчання та компетентності	Методи і контрольні заходи
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин. – Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв’язання. – Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел. – Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми. – Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю. 	<p><i>Поточний контроль здійснюється шляхом виконання таких обов’язкових видів роботи, як виступ з питань певної теми розділу на практичному занятті; доповідь з проблемної тематики з презентацією; участь у обговоренні дискусійних питань; письмова контрольна робота, та додаткових видів</i></p>

- Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.
- Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
- Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.
- Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.
- Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.
- Володіти базовими навичками риторики.
- Донести до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.
- Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.
- Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.
- Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.
- Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності.
- Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.
- Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.
- Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.
- Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.
- Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.
- Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.
- Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

роботи - участь у ділових (ситуативних) іграх; робота в групах; участь у науково-дослідній роботі (роботі конференцій, студентських наукових гуртків та проблемних груп, підготовці публікацій, участь в конкурсах тощо); завдання творчого характеру

Проміжний контроль - проводиться наприкінці вивчення базового модуля шляхом тестування.

Підсумкові контрольні заходи проводяться по завершенню семестру та мають дві складові - письмова відповідь на іспиті та захист групового творчого проекту або індивідуального дослідницького завдання.

Добір балів – можливість для здобувачів, які пропустили заняття з поважних причин показати отримані знання.

Міждисциплінарні зв'язки.

Основні **міждисциплінарні зв'язки** навчальної дисципліни циклу загальної підготовки «Порівняльне конституційне право» (ВДЗ), яка є інтегральною міжгалузевою дисципліною і має досить тісний зв'язок із усім комплексом правознавчих дисциплін, зокрема має зв'язок з такими компонентами освітньо-професійної програми: Права та обов'язки людини і громадянина в Україні (ЗП 6), Теорія держави та права (ППН 1), Конституційне право (ППН 4), Адміністративне право (ППН 5), Цивільне право (ППН 7), Кримінальне право (ППН 9), Міжнародний захист прав людини (ППН 11), Міжнародне публічне право (ППН 12), Адвокатура України (ППОП 4), Муніципальне право (ППОП 4).

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль №1. Загальна характеристика конституційного права. Теорія конституції та сучасні конституційні моделі

Становлення та розвиток конституційного права як галузі права. Поняття, предмет та метод правового регулювання конституційного права в зарубіжних країнах. Методи конституційного права: імперативний (субординаційний) та диспозитивний (координаційний). зобов'язання, зборони, дозволу, проголошення, підтвердження, конкретизації, додержання, використання, застосування тощо.

Джерела конституційного права: поняття та загальна характеристика окремих видів. Основні види джерел в конституційному праві: нормативно-правові акти, судові прецеденти, правові звичаї, а також конституційні та міжнародні договори, статuti територіальних автономій, парламентські регламенти, рішення органів конституційної юрисдикції, релігійні, доктринальні джерела та інші.

Система конституційного права: поняття та характеристика складових елементів (загальних принципів, норм права, інститутів). Конституційне право є складною системою, до якої входить досить велика кількість взаємодіючих частин та елементів, які саме і характеризують його внутрішню будову та уособлюють її. Основними елементами системи конституційного права є загальні принципи, інститути та норми.

Конституційно-правові відносини: поняття, зміст, характеристика елементів. Під конституційно-правовими відносинами слід розуміти суспільні відносини, врегульовані конституційно-правовими нормами, тобто відносини, суб'єкти яких наділяються взаємними правами та обов'язками згідно з приписом конституційно-правової норми. Розглядаючи специфіку суб'єктів конституційного права слід звернути увагу, що до них належать: держава, нація, громадяни, політичні партії та громадські організації, засоби масової інформації, державні органи та посадові особи, територіальні громади та ін.

Конституційне право як наука: поняття, предмет, метод. Конституційне право як навчальна дисципліна.

Поняття, ознаки та сутність зарубіжних конституцій. В конституційному праві зарубіжних країн конституцію доцільно розглядати в матеріальному та формальному значеннях.

Функції конституцій та їх характеристика. Так, за місцем і роллю конституції в суспільному житті розрізняють дві основні групи: соціальні функції та юридичні (правові); в свою чергу соціальні функції поділяють за сферами суспільного життя на: політичну, ідеологічну, економічну, соціальну, культурну тощо. Юридичні (правові) функції поділяються на: установчу, правотворчу, системотворчу, інтегративну, охоронну тощо.

Класифікація конституцій зарубіжних країн: мета та критерії класифікації. Серед основних критеріїв класифікації слід виділяти наступні: 1) за формою (писані, неписані); 2) за способом внесення змін і доповнень (жорсткі, гнучкі, змішані); 3) за часом прийняття та тривалістю дії (старі, нові, новітні); 4) за терміном дії (постійні, тимчасові); 5) залежно від форми державного устрою

(унітарні, федеративні); 6) за типом державного режиму держави (демократичні, авторитарні і тоталітарні); 7) за способом прийняття (народні та октройовані).

Об'єкт конституційного регулювання: : 1) права і свободи людини і громадянина; 2) організація публічної влади; 3) політико-територіальний устрій. Дія конституцій.

Конституційні моделі: ліберальна, етатистська, ліберально-етатистська.

Форма (писана та неписана) і структура конституцій (преамбула, основна частина, заключні, перехідні та додаткові положення).

Способи прийняття та розробки конституцій в зарубіжних країнах. Установчі збори (Конституції Італії, Індії). Октройовані конституції. Порядок внесення змін і доповнень до конституцій у зарубіжних країнах. В практиці державного будівництва виділяють кілька способів прийняття конституцій: 1) октроювання – 1. Конституція, вироблена без участі парламенту або установчих зборів та «дарована» народом монархом (Франція 1814 р., Бельгія 1831, Канада 1967, Йорданія 1956, Кувейт 1963, Конституцію Пакистану 1962 дарував президент) 2. Конституція, що її надала колонія метрополія; 2) договірні – про зміст договору домовляється суб'єкт конституційного процесу («Біль про права» 1689 р. в Англії; Конституція П.Орлика 1710 р.); 3) референдумні (РФ, Казахстан, Франція, Білорусь); парламентські (Україна, Австрія, Фінляндія, Японія); конституантою – Установчі збори (США 1787, Франція – 1791, чинна Конституція Норвегії, Італії 1947, Індії 1950).

В переважній більшості конституцій передбачений специфічний порядок внесення змін і доповнень. В США – текст поправки мають прийняти 2/3 голосів обох палат або спеціального конвенту, а потім ратифікувати 3/4 штатів. На цей час діє лише 27 поправок. У Франції К 1958 передбачає дві процедури внесення поправок: 1) зміни ініціює президент чи парламент. Їх мають схвалити обидві палати і затверджує референдум; 2) ініціює президент на спільному засіданні обох палат парламенту (конгрес) – приймається 3/5 голосів. В Україні – 2/3 голосів депутатів, а до I, III, XIII розділів + референдум. Такі конституції називають жорсткими. В деяких країнах внесення змін та доповнень до конституцій відбуваються за звичайною законодавчою процедурою (Великобританія, Нова Зеландія).

Змістовий модуль №2. Держава як категорія конституційного права.

Сучасні форми держави в зарубіжних країнах. Конституційно-правове регулювання політичних партій та інших громадських об'єднань

Держава як категорія конституційного права: поняття, ознаки, класифікація.

Державна влада. Єдність та розподіл влади. Механізм стримувань та противаг.

Поняття, ознаки та структурні елементи форми держави. Основними елементами, що складаються структуру форми держави є: 1) форма державного правління; 2) форма державного (політико-територіального) устрою; 3) державний режим. З позиції теорії поділу влади і поділяється на: 1) полікратичну, 2) монократичну, та 3) сегментарну форми державного правління.

Форма державного правління: поняття, види (монархія, республіка), особливості (приклад).

Форма державного (політико-територіального) устрою сучасних держав: поняття, ознаки (унітарна держава, автономії в зарубіжних країнах; федерації в зарубіжних країнах; конфедерації в зарубіжних країнах; регіоналістська держава; інші форми державного (політико-територіального) устрою) (конфедерація, співдружність, союз, асоційовані держави, унії, ліги, кондомініуми)

Державний режим: поняття, види. Типи державних режимів: абсолютизм, обмежений дуалізм, дуалізм, президенціалізм, парламентаризм, міністеріалізм, партократизм. Також державні режими поділяють на: демократичні (ліберально-демократичні, соціальної демократії) та авторитарні (тоталітарні, расистські тощо).

Основи та межі правового регулювання громадських об'єднань. Поняття політичних партій, їх сутність, функції, організація, Класифікація політичних партій: 1) Консервативні партії, релігійні (клерикальні, конфесійні) партії, ліберальні партії, реформістські партії, партії «зелених» (екологічні партії), гуманістичні партії, радикалістські партії, неофашистські партії; 2) кадрові партії, масові партії, партії-рухи; 3) з точки зору правового стану розрізняють зареєстровані та незареєстровані, легальні, нелегальні партії тощо.

Сучасні партійні системи: багатопартійна система, двопартійна система, однопартійна система, «безпартійна система».

Правовий статус об'єднань соціально-економічного та культурного характеру. Підприємницькі організації. Основні напрями діяльності підприємницьких асоціацій (організацій, спілок, палат) такі: а) узгодження економічної політики корпорацій і галузі економіки в цілому; б) вплив на відносини між найманими робітниками та підприємцями через вироблення певної політики в оплаті за працю, у вирішенні проблем безробіття, перерозподілу та перекваліфікації трудящих тощо; в) ініціювання у створенні ТНК; г) вплив на законодавчий процес, підготовку і прийняття бюджету, податкову та митну політику; г) розробка кадрової політики для державного апарату, політичних партій і профспілок; д) фінансування політичних партій; е) фінансування ідеологічних теорій, покладених в основу партійних програм і передвиборних платформ тощо. Професійні спілки, Селянсько-фермерські організації.

Конституційно-правове регулювання релігійних відносин та їх вплив на політичне життя. Релігійні спілки сьогодні, насамперед представляють інтереси найбільш великих світових релігій – християнства, ісламу, буддизму, іудаїзму, синтоїзму тощо. Для мусульманських країн традиційно характерною є важлива роль релігії у суспільному та політичному житті, зокрема, ісламські норми визначають конкретні інститути державної влади, а іноді й порядок компетенції та формування.

Змістовий модуль №3. Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах. Конституційні форми безпосереднього народовладдя в зарубіжних країнах.

Історичний розвиток прав і свобод, дуалізм правового статусу особи; способи визначення у правосуб'єктності. 1-е покоління - громадянські і політичні права (liberte), 2-е - соціально-економічні (egalite), 3-е - права колективні або солідарні (fraternite).

Зміст та способи визначення правового положення людини: позитивний і негативний.

Громадянство (підданство): поняття, характерні риси, порядок набуття. Політична правоздатність. Філіація, натуралізація, усиновлення (удочеріння), оптація. Порядок припинення громадянства: вихід, втрата, позбавлення (денатуралізація, денационалізація).

Сутність демократичних прав і свобод. Методи визначення об'єму правосуб'єктності. Положення про формально – юридичну рівність. Правові обмеження прав громадян по політичним мотивам.

Класифікація конституційних прав і свобод.

Судовий та інший юридичний захист прав і свобод. Механізм реалізації та захист прав і свобод.

Поняття і види правових гарантій конституційних прав і свобод в зарубіжних країнах. Конституційні й судові гарантії.

Конституційні обов'язки і конституційна відповідальність громадян.

Принцип народного суверенітету. Співвідношення безпосередньої і представницької демократії. Основні форми безпосереднього народовладдя.

Поняття, соціальна функція та види виборів. Періодичність виборів. Залежно від того, кого обирають: парламентські; президентські; муніципальні; вибори суддів; вибори шерифів і т.д. За територіальним критерієм: нац. (по всій країні); регіональні (на частині території д-ви); місцеві (вибори до ор-нів місц.самовр.). За кількістю мандатів, які заміщаються у виборчих округах: уніномінальні (від кожного округу вибирається один депутат); поліномінальні (від кожного округу вибирається декілька депутатів). За часом проведення: чергові; позачергові, повторні, проміжні, нові. Залежно від способу волевиявлення: прямі, непрямі. За кількісною ознакою участі виборців: загальні, часткові (додаткові. За правовими наслідками: дійсні; недійсні.

Виборче право: поняття та основні принципи. Активне виборче право (право обирати), Пасивне виборче право (право бути обраним). Принципи виборчого права: загальне виборче право; рівне виборче право; таємне голосування; незалежних виборів.

Виборчі кваліфікації (цензи): технічні, дискримінаційні. Віковий ценз, ценз статі, ценз осілості, ценз громадянства, ценз судимості, ценз дієздатності, расовий ценз, ценз освіти, майновий ценз, релігійні цензи, моральні цензи та ін.

Виборчий процес, його основні стадії. 1. Призначення дати виборів. 2. Реєстрація виборців. 3. Створення виборчої інфраструктури (Установлення виборчих округів і виборчих дільниць). 4. Створення виборчих органів. 5. Висування кандидатів, 6. Реєстрація кандидатів і списки партій. 7. Передвиборна кампанія зареєстрованих кандидатів. 8. Голосування. 9) підрахунок голосів і встановлення підсумків голосування; 10) можливий другий тур голосування і / або нові вибори; 11) остаточне визначення та опублікування результатів виборів.

Сучасні виборчі системи : мажоритарна (альтернативна) і пропорційна (представницька). система єдиного голосу, що не передається (обмежений вотум), кумулятивний вотум, система єдиного голосу, що передається, панашування та ін.

Референдуми в зарубіжних країнах: поняття, види, порядок проведення. Формула референдуму.

Інші форми безпосереднього народовладдя в зарубіжних країнах.

Змістовий модуль №4. Інститут законодавчої влади. Парламенти та парламентаризм

Становлення та розвиток парламентаризму в світовій практиці. Теорія парламентаризму.

Парламент і парламентаризм. Поняття і соціальні функції парламенту.

Структура та класифікація парламентів зарубіжних країн. Структура парламенту: керівні органи парламенту; комітети; фракції (групи); апарат; адміністративна служба; дослідницька служба; контрольна служба; інститут омбудсмена.

Класифікація парламентів: 1) за моделлю організації влади: типу арени; типу конгресу; змішаного типу; представницькі установи соціалістичного типу; консультативні ради; 2) за характером функцій, здійснюваних парламентами: активні, реактивні, маргінальні, мінімальні; 3) за структурою: однопалатні (монокамерні) та двопалатні (бікамерні).

Порядок формування палат парламентів. Кількісний та якісний склад парламентів, правовий статус парламентарія. Депутатський мандат. Імунітет. Індемнітет. Імперативний мандат. Вільний мандат.

Внутрішня структура палат парламентів (керівні органи, парламентські комісії (комітети), депутатські групи та фракції).

Порядок роботи парламенту: сесії та загальні парламентські процедури.

Законодавчий процес: поняття, особливості, стадії. Внесення до законопроекту, коло суб'єктів законодавчої ініціативи; обговорення законопроекту; порядок внесення змін, поправок, доповнень до законопроекту; прийняття законопроекту та види голосування; затвердження законопроекту і набуття сили.

Парламентський контроль за діяльністю органів державної влади.

Змістовий модуль №5. Конституційно-правовий статус глави держави.

Уряди в зарубіжних країнах: аналіз конституційно-правового статусу

Загальна характеристика інституту глави держави. Місце роль глави держави в системі розподілу влади. Поняття та юридичні форми глави держави: одноособовий монарх, що успадкував престол; одноособовий монарх, призначений своєю сім'єю – правлячою династією; одноособовий монарх федеративної держави, обраний на визначений період монархами суб'єктів федерації; одноособовий президент, обраний народом, парламентом чи представницької колегії на встановлений строк; колегіальний орган, обраний парламентом на встановлений строк; глава уряду, що здійснює також функції глави держави; генерал-губернатор; одноособовий чи колегіальний глава держави, що узурпував владу в державі зазвичай без встановлення строку.

Монарх: правовий статус, системи спадкування престолу, повноваження. Системи престолонаслідування: салічна система; кастильська система; австрійська система; шведська система; мусульманська система; племінна

система. Цивільний лист як особлива стаття у державному бюджеті, де визначені кошти на утримання монарха, а також його найближчих родичів та двору

Президент: правовий статус, порядок обрання, компетенція, заміщення, відповідальність. Основні форми президентури: 1) одноособова (президент) та 2) колегіальна (Президентська рада), 3) комбінована (структурна) президентура; 4) біцефальна (двоглова) президентура; 5) паритетна президентура.

Інавгурація як урочистий вступ президента на посаду та складання присяги.

Форми відповідальності президента: імпічмент (парламентський суд над президентом); рішення конституційного суду про зняття з посади; референдум; зміщення з посади парламентом.

Допоміжні органи при главі держави, що дозволяють главі держави отримувати альтернативну офіційним каналам інформацію, забезпечувати необхідне, можливо неформальну, взаємодію з конституційними органами влади, силовими закладами та ін. Традиційно у цій структурі виділяють три основні групи: а) органи, покликані забезпечити персональний статус глави держави; б) органи, які координують діяльність інших державних структур; в) органи, які представляють главу держави назовні.

Місце уряду в системі вищих органів влади. Форми органів виконавчої влади: в країнах із впливом англосаксонської системи права (Великобританія, Індія тощо) розрізняють уряд і кабінет; в країнах континентального права (Франція, франкомовні країни Африки) розрізняють раду міністрів і раду кабінету; в країнах тоталітарного соціалізму, в постсоціалістичних державах середині уряду створюється президіум чи бюро уряду; в деяких випадках у складі уряду створюються міжвідомчі комітети чи комісії; поняття, склад та призначення уряду.

Порядок формування урядів. Спосіб формування уряду залежить від форми правління і може бути парламентським і позапарламентським. Інвеститура уряду.

Види урядів: однопартійний уряд, коаліційний уряд, службовий уряд, уряд меншості, уряд національної єдності, безпартійний уряд, тимчасовий уряд.

Компетенція урядів, урядова правотворчість, регламентарні акти. Співвідношення регламенту та закону. Делеговане законодавство: суть, види, засоби контролю над ним. Рішення, що приймає уряд чи від його імені глава виконавчої влади чи комітет кабінету можуть значно різнитись за юридичною природою. Акти урядів: нормативні та ненормативні (укази, ордонанси, декрети, розпорядження тощо).

Структура та організація урядів. Глава уряду: правове положення, призначення, роль. Міністерства та відомства. Урядові комітети та інші допоміжні органи. Відомства можуть бути: 1) урядовими (коли їх керівники входять до складу уряду) та 2) неурядовими (коли керівники яких до складу уряду не входять). Консультативні органи при центральних відомствах.

Конституційно-правова, політична, кримінальна, цивільно-правова, дисциплінарна відповідальність урядів зарубіжних країн.

Змістовий модуль №6. Конституційні основи судової влади в зарубіжних країнах

Поняття судової влади, її місце та роль в системі поділу влади. Конституційні основи організації судової влади.

Системи судових органів. У зарубіжних країнах виділяють дві основні моделі судових систем: англо-американську (англосаксонську), романо-германську (європейську континентальну). Інколи називають також ще соціалістичну і мусульманську моделі. Військові суди, церковні суди, суди шариату, племінні суди. Трибунали. Сімейні, патентні, фінансові суди. Племінні суди (суди звичаєвого права).

Органи досудового розгляду: медіатори, консиліатори (посередники, примирителі). Органи і посадові особи, що сприяють здійсненню правосуддя: прокуратура, органи попереднього слідства, адвокати, нотаріуси, судові виконавці, судова поліція.

Конституційні принципи здійснення судової влади. Основні принципи діяльності суду: свобода доступу до суду; гласність; усний характер процесу; принцип змагальності; право на захист; презумпція невинуватості; заборона подвійного покарання. Серед принципів діяльності суду принцип мотивованості судових рішень, принцип відповідальності держави за судову помилку, принцип неможливості використання доказів, отриманих незаконним шляхом, незастосування зворотної сили закону, що обтяжує відповідальність, тощо.

Конституційно-правовий статус суддів в зарубіжних країнах. Загальні принципи правового статусу суддів: призначення, незмінність, незалежність суддів та суддівська несумісність. Судовий імунітет. Відповідальність суддів. Суддівське самоврядування.

Органи та заклади, що сприяють здійсненню судової влади (прокуратура, адвокатура, інші допоміжні органи).

4. Структура навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Усього годин	Аудиторні (контактні) години						Самостійна робота, год		Система накопичення балів		
		Усього годин		Лекційні заняття, год		Практичні заняття, год				Теор. зав-ня, к-ть балів	Практ. зав-ня, к-ть балів	Усього балів
		о/дф.	з/ф	о/дф.	з/дист ф.	о/д ф.	з/дист ф.	о/д ф.	з/дист ф.			
1	2	3		4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
2	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
3	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
4	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
5	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
6	15	6	-	2	-	4	-	9	-	5	5	10
Усього за змістові модулі	90	36		12	6	24		54		30	30	60
Підсумковий семестровий контроль залік	30											40
Загалом	120									100		

5. Теми лекційних занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин	
		о/д ф.	з/дист ф.
1	2	3	4
1	Загальна характеристика конституційного права. Теорія конституції та сучасні конституційні моделі	2	-
2	Держава як категорія конституційного права. Сучасні форми держави в зарубіжних країнах. Конституційно-правове регулювання політичних партій та інших громадських об'єднань	2	-
3	Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах. Конституційні форми безпосереднього народовладдя в зарубіжних країнах.	2	-
4	Інститут законодавчої влади. Парламенти та парламентаризм	2	-
5	Конституційно-правовий статус глави держави. Уряди в зарубіжних країнах: аналіз конституційно-правового статусу	2	-
6	Конституційні основи судової влади в зарубіжних країнах	2	-
Разом		12	-

6. Теми практичних занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин	
		о/д ф.	з/дист ф.
1	2	3	4
1	Загальна характеристика конституційного права. Теорія конституції та сучасні конституційні моделі	4	-
2	Держава як категорія конституційного права. Сучасні форми держави в зарубіжних країнах. Конституційно-правове регулювання політичних партій та інших громадських об'єднань	4	-
3	Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах. Конституційні форми безпосереднього народовладдя в зарубіжних країнах.	4	-
4	Інститут законодавчої влади. Парламенти та парламентаризм	4	-
5	Конституційно-правовий статус глави держави. Уряди в зарубіжних країнах: аналіз конституційно-правового статусу	4	-
6	Конституційні основи судової влади в зарубіжних країнах	4	-
Разом		24	-

7. Види і зміст поточних контрольних заходів

№ змістового модуля	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5
1	<p>Тестування в Moodle на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 1	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	<p>Практичні завдання:</p> <p>1. Спробуйте вирішити практичні кейси спираючись на вивчений теоретичний матеріал</p> <p>* Ірак 2003 рік. Окупаційна влада та її прибічники пропонують населенню на референдумі затвердити проект нової Конституції Іраку замість чинної прийнятої 16 червня 1970 року. Пропонується виключити з Конституції провідну керівну роль партії Баас, проголосити демократичну парламентську республіку, правову державу, свободу віросповідання та рівність релігій. У відповідь одні висловлюють думку, що Конституція є необхідною, але оскільки Ірак є частиною ісламського світу, то, як і в багатьох арабських країнах (Ірані, Сирії, Єгипті)/, необхідно встановити в Конституції іслам в якості державної релігії, а в якості державної релігії, а в якості основи правопорядку – ісламське право (шаріат). Інші виступали взагалі проти прийняття Конституції, адже шаріат не передбачає існування будь-яких законів, окрім Корану і суні.</p> <p>Проаналізуйте ситуацію. Визначте які функції повинна виконувати Конституція? В чому полягає її правова, ідеологічна і соціальна функції? Чи потрібна Конституція Іраку?</p>	Відповіді оформлюються у документі формату Word та прикріплюються на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478	Правильне вирішення: – Першого завдання оцінюється у 2 бали (1 кейс 1 бал) – Другого завдання у 3 бали	5

	<p>Проаналізуйте сучасний стан Конституції Іраку та визначте хто ж був правий з прибічників чи противників прийняття нової Конституції Іраку. Відповідь обґрунтуйте.</p> <p>* Португальська конституція 1976 р., зокрема містить наступне положення: «Соціально-економічна організація ґрунтується на наступних принципах: ... усупільнення засобів виробництва і земель, а також природних ресурсів у відповідності до суспільних інтересів ... демократичне планування економіки ... захист кооперативної та суспільної власності на засоби виробництва ... демократичне планування економіки ... захист кооперативної та суспільної власності на засоби виробництва ... демократична участь трудящих ». «Забезпечується ефективна участь трудящих в управлінні підприємствами державного сектору». «Держава ... в першу чергу зобов'язана ... сприяти зростанню економічного і соціального добробуту ... особливо найменш забезпечених класів ». Чи є така конституція конституцією соціалістичного типу? Відповідь обґрунтуйте.</p> <p>2. Порівняйте за сутністю, змістом, формою та порядком внесення змін конституції Франції, Італії, Норвегії, США, Великобританії, України. Порівняльно-правовий аналіз оформіть у вигляді таблиці.</p>			
Усього за ЗМ 1контр. заходів	2			10
2	<p>Тестування в Moodle на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 2	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	<p>Виконання практичних завдань:</p> <p>1. Спробуйте вирішити практичні кейси спираючись на вивчений теоретичний матеріал</p>	Відповіді оформлюються у документі формату Word та прикріплюються на	Правильне вирішення:	5

	<p>* Президент США – глава держави у президентській республіці за згодою Сенату призначив міністром освіти містера Сміта. Нижня палата - Палата представників заперечує проти призначення і прийняла рішення про недовіру містеру Сміту. На підставі аналізу Конституції США визначте як повинен вчинити президент в цьому випадку. Відповідь обґрунтуйте.</p> <p>* Кантон Юра – суб'єкт федерації а Швейцарії, посилаючись на ст. 3 Конституції Швейцарії, в якій говориться, що «кантони суверенними, оскільки їх права не обмежені федеральною конституцією», уклав з Баварією (земля - суб'єкт федерації у Німеччині) спочатку угоду про заходи з захисту природи, а потім - про прискоренні поштового повідомлення. Стаття 9 Конституції Швейцарії свідчить, що у вигляді винятку суб'єкти можуть укладати договори з іноземними державами з питань народного господарства, сусідських відносин і поліції. Проаналізуйте Конституції Швейцарії та ФРН і визначте чи правомірними є укладені суб'єктами угоди. Відповідь обґрунтуйте з посиланням на відповідні нормативні акти.</p> <p>2. Проаналізуйте текст будь-яких трьох конституцій зарубіжних країн, а також України та спробуйте визначити форму держави з усіма її елементами (формою державного правління, формою державного (політико-територіального устрою, державним режимом)?</p>	сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478	<ul style="list-style-type: none"> – Першого завдання оцінюється у 2 бали (1 кейс 1 бал) – Другого завдання у 3 бали 	
Усього за ЗМ 2 контр. заходів	2			10
3	<p><i>Тестування в Moodle</i> на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 3	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	Скласти схеми:	Складені схеми та таблиці оформлюються у документі формату	Правильне вирішення:	3

	<ul style="list-style-type: none"> * Критерії класифікації та види прав і свобод людини і громадянина * Основні складові механізму захисту прав людини і громадянина * Поняття та види гарантій прав і свобод людини і громадянина <p>2. Здійснити самостійний аналіз: Проаналізуйте з якого віку настає виборче право та які ще виборчі цензи застосовуються у різних країнах (не менше 30 держав). Результати оформити у вигляді таблиці Проаналізуйте такі явища як біпатризм та апатризм в зарубіжних країнах. Визначте в яких країнах легально існує подвійне громадянство. Результати оформити у вигляді таблиці.</p>	<p>Word та прикріплюються на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Першого завдання оцінюється у 3 бали (1 схема 1 бал) – Другого завдання у 2 бали 	
Усього за ЗМ 3 контр. заходів	2			10
4	<p>Тестування в Moodle на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 4	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	<p style="text-align: center;">Практичне завдання:</p> <p>1.Вирішити практичні кейси:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Конституція Франції 1958 містить перелік питань, за якими нормативні акти (закони) може приймати тільки парламент. Всі інші питання відносяться до сфери регламентарної влади президента та уряду. У Великобританії переліку виняткових повноважень парламенту немає. У Кувейті монарх має право вето щодо законів парламенту, хоча він може подолати вето 2/3 голосів. На підставі отриманих знань з класифікації парламентів визначте в якій країні з охарактеризованих вище діє парламент з обмеженою компетенцією. 	<p>Виконане завдання оформлюються у документі формату Word та прикріплюються на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	<p>Правильне вирішення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Першого завдання оцінюється у 2 бали (1 кейс 1 бал) – Другого завдання у 3 бали 	5

	<p>* У нижній палаті парламенту Бутану чотири партійні фракції: сині, помаранчеві, зелені, строкаті. З 100 депутатських місць сині мають 40, зелені - 30, помаранчеві - 25, строкаті - 5. Сині вимагали собі місце голови палати, пропонуючи зеленим місце віце-голови. Однак останні вступили в блок з помаранчевими і більшістю голосів отримали місце голови, цим же більшістю обравши віце-головою представника партії помаранчевих. Чи порушений Регламент та звичаї парламенту відповідно до Конституції Бутану?</p> <p>2. Від яких чинників залежить структура парламенту? Складіть порівняльну таблицю на підставі аналізу парламентів світу та України (не менше 30 країн) в якій відобразатимуться парламенти за структурою та формою державного (політико-територіального) устрою? Зробіть висновок: яка на Вашу думку структура парламенту є найбільш оптимальною для України?</p>			
Усього за ЗМ 4 контр. заходів	2			10
5	<p>Тестування в Moodle на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 5	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	<p>Практичне завдання:</p> <p>1. Спробуйте вирішити практичні кейси спираючись на вивчений теоретичний матеріал:</p> <p>* У президентській республіці Деданія президент помилував засудженого шпигуна Доку за його співпрацю з правоохоронними органами та контррозвідкою, що допомогло розкрити мережу іноземних резидентів, а також оголосив амністію особам, які вчинили незначні господарські злочини.</p>	Виконане завдання оформлюються у документі формату Word та прикріплюються на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478	Правильне вирішення: – Першого завдання оцінюється у 1 бал – Другого завдання у 2 бали – Третього завдання у 2 бали	5

	<p>Проаналізуйте чи не вийшов Президент за межі його компетенції?</p> <p>2. Проаналізуйте яким чином та за яких підстав в зарубіжних країнах відбувається процедура імпічменту (підстави процедури імпічменту. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці. (для аналізу слід взяти не менше 10 зарубіжних країн та Україну).</p> <p>3. Проаналізуйте яким чином в зарубіжних країнах відбувається процес формування урядів. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (для аналізу слід взяти не менше 10 зарубіжних країн та Україну).</p>			
Усього за ЗМ 5 контр. заходів	2			10
6	<p>Тестування в Moodle на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478</p>	За навчальними матеріалами ЗМ 6	Кількість тестових питань – 20 Правильна відповідь оцінюється у 0,25 балів	5
	<p>Практичне завдання: Спробуйте вирішити практичні завдання спираючись на вивчений теоретичний матеріал:</p> <p>1. Проаналізуйте яким чином формується суддівський корпус в країнах світу. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 20 країн + Україна)</p> <p>2. Проаналізуйте статус суддів в зарубіжних країнах. Результати слід оформити у вигляді порівняльної таблиці (не менше 20 країн + Україна)</p>	Документ для виконання інфографіки прикріплений на сторінці дисципліни «Порівняльне конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=478	Правильне вирішення: – Першого завдання оцінюється у 2,5 бали – Другого завдання у 2,5 бали	5
Усього за ЗМ 6 контр. заходів	2			
Усього за змістові модулі контр. заходів	12			60

8. Підсумковий семестровий контроль

Форма	Види підсумкових контрольних заходів	Зміст підсумкового контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5
Залік	Письмова відповідь на заліку	передбачає розгорнуте висвітлення двох залікових питань, перелік яких на розташовано на сторінці дисципліни «Конституційне право» СЕЗН Moodle https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=11067	правильна відповідь на одне питання оцінюється у 5 бали (max 10 балів)	10
	Тестування в Moodle	передбачає відповіді на 20 тестових питання (обмеження в часі 10 хвилин)	правильна відповідь оцінюється у 0,5 балів за одне тестове питання (max 10 балів)	10
	Захист індивідуального дослідницького завдання або написання та опублікування тез доповідей на студентську конференцію збірник студентських наукових статей)	здійснюється на заліковому тижні. Публічний захист є обов'язковою вимогою для зарахування результатів за даними видами робіт, окрім тез доповідей чи наукової статті.	вдало виконаний проект, який відповідає вимогам новизни, актуальності, проблемності оцінюється (max 20 балів)	20
Усього за підсумковий семестровий контроль				40

9. Рекомендована література

Основна:

1. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
2. Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2020. 592 с.
3. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій : вітчизняний і світовий досвід. К. : Юрид. думка, 2017. 363 с.
4. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
5. Верлос Н.В. Конституційне право зарубіжних країн: курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньої програми «Правознавство». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. 145 с.

Додаткова:

1. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз. Харків : Право, 2018. 383 с.
2. Верлос Н. В. Конституційні засади рецепції міжнародних електоральних стандартів гендерного квотування у виборче законодавство в Україні. Конституційно-правові академічні студії. №2. 2016. С.25-31.
3. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві: досвід компаративного аналізу : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.
4. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. Часопис київського університету права. 2020. №2. С.129-133.
5. Верлос Н.В. Омбудсман в механізмі захисту прав людини в Україні: пошук ефективною моделі в контексті запозичення зарубіжного досвіду Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. 2018. № 2. С.23-32.
6. Верлос Н.В. Рецепція інституту медіації як альтернативного способу захисту конституційних прав людини і громадянина в Україні Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. 2018. № 1. С. 29-39.
7. Конституційне право України: підручник. Вид. 10-те (ювілейне): перероб. та доп. Ужгород: РІК-У, 2020. 504 с.
8. Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів. Вид. 5-те, перероб. та допов. / Барабаш Ю.Г. та ін. Харків: Право, 2018. 387 с.
9. Batanov, O., Batanova, N., Verlos, N., Omelchenko, N., & Lukashenko, A. Constitutional principles of functioning of democratic institutions in the conditions

of COVID-19 pandemic: Domestic practice and foreign experience. DIXI, vol. 24, n°. 1, enero-junio 2022, 1-19. Retrieved from <https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/4237>

10. Batanov, O., Verlos, N., Lotiuk, O., & Sinkevych, O. (2020). Ombudsman Institute: Basic Models and Problems of Reception in Constitutional Law. *Amazonia Investiga*, Vol 9 No 29 (2020), 273-281. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.31>
11. Verlos N. V. Reception as a general legal and constitutional legal phenomenon. Jurisprudence issues in the development of legal literacy and legal awareness of citizens: collective monograph / D. M. Bielov, S. B. Buletsa, Yu. M. Bysaga, Yu. Yu. Bysaga, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. С. 216-242.
12. Verlos N. V. Reception of the institutes of the constitutional mechanism for the protection of human rights in Ukraine. Priority tasks and strategies for the development of jurisprudence: collective monograph / D. M. Bielov, M. Yu. Vikhliaev, M. V. Hromovchuk, O. Ya. Rohach, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. С. 123-144.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека Конгресу США. URL: <http://www.loc.gov>.
2. Британська бібліотека. URL: <http://www.bl.uk>.
3. Державне підприємство «Інформаційні судові системи». URL: <https://ics.gov.ua/ics/about/acts/>.
4. Державний комітет архівів України. URL: <http://www.scarch.kiev.ua>.
5. Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець». URL: <http://www.pravoznavec.com.ua>.
6. Європейська цифрова бібліотека (Europeana). URL: <http://dev.europeana.eu>.
7. Каталог корпоративної колекції перекладів нормативно-правових актів зарубіжних країн (за бібліотечно-бібліографічним класифікатором) України. URL: <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog.htm>.
8. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>.
10. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної ради України з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>